

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

GENU POP - webmaster

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2015 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*



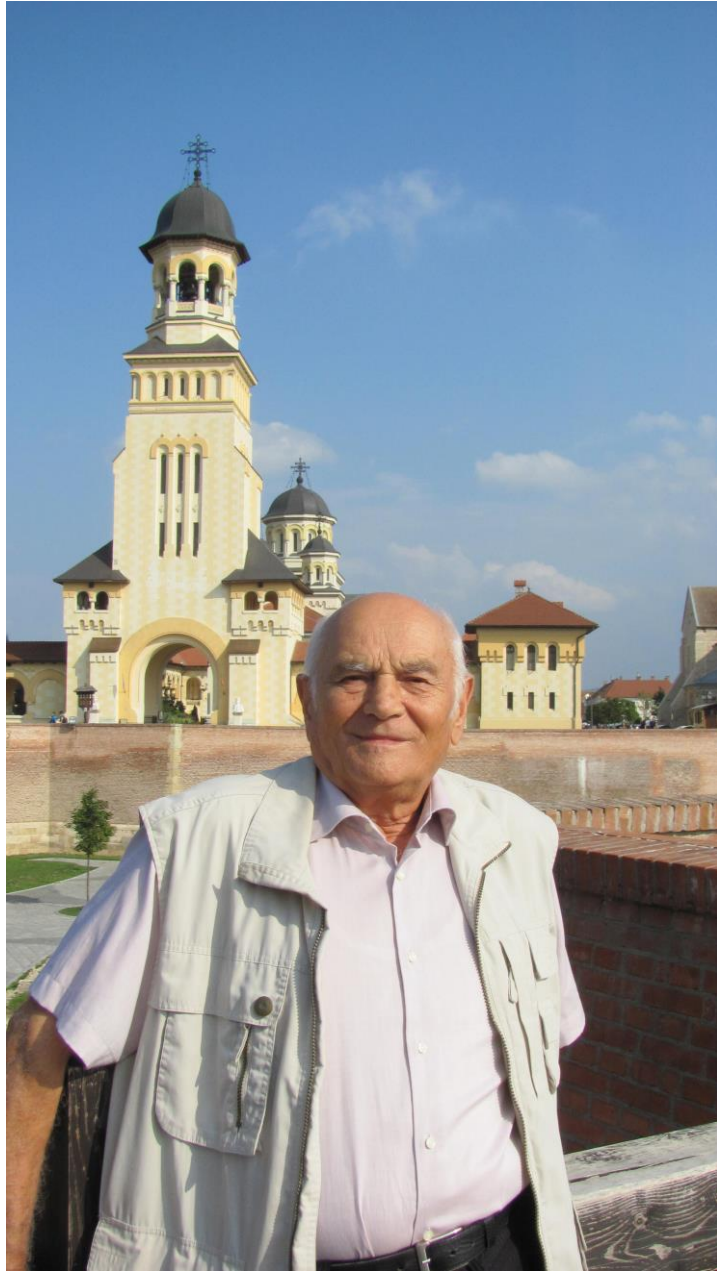
ALBA IULIA

MMXV

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA, BRÎNDUȘA
CIUGUDEAN

Textele nepublicate nu se restituie.



Gheorghe Anghel

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

RADU OTA, Gheorghe Anghel, maestru al muzeografiei românești...XI

STUDII – STUDIES

ANAMARIA TUDORIE, Date privind morfologia ceramicii Starčevo-Criș de la Cristian I (județul Sibiu).....	1
<i>Data regarding the morphology of Starčevo-Criș pottery from Cristian I (Sibiu county).....</i>	
ELENA-CRISTINA NIȚU, FLORENTINA MARȚIȘ, SABIN ADRIAN LUCA, Considerații tehnologic și funcționale asupra materialului litic cioplit din așezarea Cristian I (Neolitic timpuriu – Starčevo-Criș I).....	11
<i>Techno-typological and functional considerations of chipped stone materials from Cristian I settlement (early neolithic - Starčevo - Criș I).....</i>	
SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTINA MARȚIȘ, Semne și simboluri preistorice în Transilvania (1). „Tăblița secretă”. Așezarea neolitică și eneolitică de la Tărtăria-Gura luncii (jud. Alba).....	35
<i>Prehistoric Signs and Symbols in Transylvania (1). "The secret tablet". Neolithic and Eneolithic settlements from Tărtăria- "Gura luncii" (Alba county).....</i>	
MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Noi precizări cu privire la succesiunea depunerilor neolitice de la Limba-Oarda de Jos (jud. Alba).....	47
<i>New considerations about the Neolithic deposits in the archaeological site at Limba - Oarda de Jos (Alba county).....</i>	
GHEORGHE LAZAROVICI, CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI, SORIN COLESNIUC, SOTE ANGELESKI, Muntele Teasc. Despre sanctuare în natură (II).....	85
<i>The Teasc mountain. About sanctuaries in the nature (II).....</i>	

CORNELIU BELDIMAN, DAN-LUCIAN BUZEA, DIANA-MARIA SZTANCS, BJÖRN BRIEWIG, Microscopy of prehistoric symbolic artefacts. <i>Wietenberg</i> decorated antler plate discovered at Șoimeni, Harghita county (II).	113
GABRIEL BĂLAN, RALUCA BURLACU-TIMOFTE, RADU OTA, TEODOR MUNTEAN, MARIUS RĂZA, OVIDIU OARGA, DAN ANGHEL, Raport preliminar cu privire la săpăturile arheologice preventive întreprinse la Gâmbaș – sit 2.....	133
<i>Preliminary report regarding rescue archaeological excavations at Gâmbaș – site 2.....</i>	
DAN ANGHEL, MONICA URSU, Contribuția investigațiilor multidisciplinare în vederea restaurării unor piese de armament și harnașament din perioada Regatului dac..	181
<i>Contribution of interdisciplinary investigations to restoration of some pieces of arms and harness from the period of Dacian kingdom</i>	
CSABA SZABÓ, Romans in the garden. Notes on some recently attested stone monuments from Alba Iulia.....	217
<i>Romani în grădini. Note despre câteva monumente de piatră recent identificate la Alba Iulia.....</i>	
RADU OTA, CSABA SZABÓ, Cultul lui Cybele - Magna Mater în Dacia romană.....	227
<i>The cult of Cybele – Magna Mater in Roman Dacia</i>	
RADU CIOBANU, O nouă statueta descoperită la Apulum cu reprezentarea unui zeu fluvial – elemente de mitologie comparată, probleme de iconografie și stil.....	245
<i>Une nouvelle statuette récemment découverte à Apulum avec la représentation d'un dieu fleuve - éléments de mythologie comparée, questions d'iconographie et de style.....</i>	
ANDREEA ALMĂJANU, RADU OTA, Cultul lui Apollo la Apulum	259
<i>The cult of Apollo at Apulum.....</i>	
SORIN ȘERBAN, Metode și tehnici diferite de restaurare a două vase de tip <i>terra sigillata</i> descoperite în <i>principia</i> castrului legiunii a XIII-a Gemina de la Apulum.....	279
<i>Different restoration methods and techniques of two terra sigillata vessels discovered in principia of the roman fort of XIII Gemina legion from Apulum.....</i>	
CĂLIN COSMA, Observații privind prezența războinicilor avari în Podișul Transilvaniei în perioada secolelor VII-VIII.....	293
<i>Notes on the presence of avar warriors in the Transylvanian plateau during the 7th-8th centuries.....</i>	

AUREL DRAGOTĂ, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, MATEI DRÎMBĂREAN, VALENTIN DELEANU, The early medieval necropolis from Alba Iulia - <i>Izvorul împăratului</i> . Archaeological researches in 2014.....	321
FLORIN CIULAVU, Cercetările arheologice efectuate la monetăria de la Alba Iulia – prezentare generală.....	351
<i>Archaeological excavations at the Alba Iulia mint – general presentation.....</i>	

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, Alin Frânculeasa, <i>Cimitirul din epoca bronzului de la Câmpina (jud. Prahova)</i> , Muzeul județean de istorie și arheologie Prahova, Seria Arheologie VII, Editura Cetatea de Scaun 2014, 353 p (incl. 113 planșe).....	377
RADU CIOBANU, Cult and Votive Monuments in the Roman Provinces (Proceedings of the 13th International Colloquium on Roman Provincial Art – <i>Corpus Signorum Imperii Romani</i>) – ed. Cristina-Georgeta Alexandrescu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, 384 pag.....	381
Lista autorilor.....	389

Gheorghe Anghel, maestru al muzeografiei românești

În cei peste 125 ani de existență a Muzeului din Alba Iulia s-au afirmat numeroase personalități ale istoriografiei, arheologiei, muzeografiei și științei restaurării din România, care și-au adus un însemnat aport la dezvoltarea acestor domenii. Printre acestea vom aminti câteva nume de referință care au intrat în istoria prestigioasei instituții de cultură: Adalbert Cserni – fondatorul muzeului, Ion Berciu – cel care a reorganizat muzeul începând cu finalul perioadei interbelice, Alexandru Popa, Nicolae Josan, Vasile Moga, Radu Ciobanu, Viorica Suci și Horia Ciugudean.

Volumul de față este dedicat domnului Gheorghe Anghel cu ocazia împlinirii frumoasei vârste de 80 de ani. Un remarcabil portret al Domniei sale a fost realizat de distinsa sa colegă, doamna Viorica Suci, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 ani, în numărul XLII al anuarului nostru.

Gheorghe Anghel s-a născut în satul Șard, comuna Ighiu, județul Alba, la 7 aprilie 1935. Fiu al Mariei și al lui Petru Anghel, a cunoscut îndeaproape realitățile satului românesc. Părinții sărbătoritului nostru s-au ocupat îndeaproape de educația fiului lor, încurajându-l să urmeze cursurile Școlii elementare din Șard, apoi a Școlii Pedagogice din Deva. Studiile sale au fost încununate de absolvirea în anul 1958 a Facultății de Istorie-Filozofie, secția Istorie a Universității ”Victor Babeș” din Cluj-Napoca. Aici a avut șansa de a audia cursurile unor mari personalități ale istoriografiei naționale și europene, profesori de prestigiu precum acad. Constantin Daicoviciu, Mihail Macrea, Nicolae Lascu, acad. Virgil Vătășianu, acad. Ștefan Pascu și mulți alții.

Tânărul cercetător al Evului Mediu românesc a fost sfătuit de profesorii săi să elaboreze o teză de doctorat cu o tematică dificilă, prin care se dorea deschiderea de noi drumuri în cercetarea istoriei medievale românești. Eforturile sale au fost încununate prin susținerea tezei în anul 1978, intitulată *Fortificații medievale din sud-vestul Transilvaniei*, al cărei conducător științific a fost acad. Ștefan Pascu. În general o teză bună de doctorat trebuie să fie publicată! Cu ajutorul editurii Dacia, în anul 1986, a văzut lumina tiparului una din cele mai valoroase monografii ale Evului Mediu românesc, ”Fortificații medievale de piatră din secolele XIII-XVI”. Prin această lucrare Gheorghe Anghel și-a câștigat renumele de *fondator al castelologiei românești*.

Cercetările Domniei sale au atras atenția specialiștilor de peste hotare, care l-au invitat la opt congrese internaționale, printre care amintim cele de la Durham, Teheran, Basel și Roma. Recunoașterea profesională din partea lumii științifice s-a concretizat și prin acceptarea sa ca membru al unor prestigioase organizații științifice internaționale: Societatea Amicii Ceramicii Romane

(Elveția), Societatea de Numismatică (Belgia) și Societatea de Studii Mithraice (India).

Lista publicațiilor științifice semnate de Gheorghe Anghel a fost întocmită de doamna Viorica Suci în materialul amintit anterior. Vom aminti selectiv câteva cărți și studii care au adus un însemnat aport la dezvoltarea cercetării Evului Mediu și epocii moderne: Gh. Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, Ed. Meridiane, București, 1971; Gh. Anghel, *Fortificații medievale din piatră din sec. XIII-XVI*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Gh. Anghel, *De la Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba Iulia*, Alba Iulia, 1993; Gh. Anghel, "Trei tezaure monetare din secolul al XVII-lea, descoperite la Alba Iulia", *Apulum*, V, 1964, p. 375-406; Gh. Anghel, "Săpăturile arheologice de la cetatea feudală de la Piatra Craivii", *Apulum*, V, 1964, p. 309-322; Gh. Anghel, "Date noi în legătură cu apeductele medievale de la Alba Iulia", *Sargetia*, V, 1968, p. 155-163; Gh. Anghel, "Mesures de capacité medievales employées en Transylvanie au Musée d'Histoire d'Alba Iulia", *Noesis*, II, 1974, p. 163-167; Gh. Anghel, "Castelul de la Hunedoara", *Sargetia*, XI, 1974-1975, p. 363-376; Gh. Anghel, "Les forteresses moldaves de l'époque de l'époque d'Etienne le Grand", *Château-Gaillard*, Caen, VII, 1975, p. 21-34; Gh. Anghel, "Despre apariția primelor donjoane de piatră din Transilvania", *Apulum*, XVIII, 1980, p. 195-220; Gh. Anghel, "Considerații generale privind tipologia cetăților medievale din România", *Apulum*, XIX, 1981, p. 151-163; Gh. Anghel, "Considérations sur l'architecture des fortifications romain du XIII au XVI siècles", *Château-Gaillard*, Caen, IX-X, p. 273-292; Gh. Anghel, H. Ciugudean, "Cimitirul feudal timpuriu de la Blandiana (jud. Alba)", *Apulum*, XXIV, 1987, p. 170-196; Gh. Anghel, "Despre evoluția teritorială a orașului antic, medieval și modern Alba Iulia", *Apulum*, XXXI, 1994, p. 283-302; Gh. Anghel, "Necropola birituală, prefeudală de la Ghirbom", *Apulum*, XXXIV, 1997, p. 255-271; Gh. Anghel, "Vauban și fortificațiile bastionare din Transilvania și Banat (sec. XVII-XVIII)", *Sargetia*, XXVII/1, 1998, p. 581-631; Gh. Anghel, V. Suci, "Mărturii ale plutăritului în Transilvania din antichitate, evul mediu și perioada modernă. Rolul orașului Alba Iulia în istoria plutăritului", *Apulum*, XLI, 2004, p. 367-386; Gh. Anghel, "Construcții de apărare executate de Giovanni Morando Visconti în cetatea medieval de la Alba Iulia la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea", *Apulum*, L, 2013, p. 167-181.

Prin cercetările arheologice efectuate sub conducerea științifică a Domniei sale au fost aduse noi și valoroase informații privind epoca migrațiilor, evul mediu timpuriu și dezvoltat, perioada premodernă și cea modernă din istoria Transilvaniei. Amintim săpăturile arheologice de la Piatra Craivii, Tăuți, Cetatea de Baltă, Sânmiclăuș, Blandiana, Berghin, Ghirbom, Alba Iulia – Stația de Salvare, Alba Iulia – ravelinul Sf. Francisc de Paola și multe altele.

Gheorghe Anghel a fost un manager de mare valoare, conducând Muzeul din Alba Iulia 23 de ani, între 1971 și 1994, fiind cel mai longeviv din istoria instituției noastre. Meritele Domniei sale sunt indiscutabile, și au fost amintite în portretul redactat de Viorica Suciuc acum un deceniu. Vom reaminti că sub conducerea sa patrimoniul mobil al Muzeului s-a îmbogățit cu numeroase bunuri cu valoare arheologică (aici incluzând și pe cele numismatice), bibliofilă, etnografică, documente de arhivă etc. În perioada mandatului său patrimoniul Muzeului din Alba Iulia s-a îmbogățit cu peste 300.000 de asemenea bunuri. A fost inițiatorul organizării sesiunii științifice anuale a Muzeului încă din primul an în care a preluat funcția de director. A reorganizat de numeroase ori expoziția de bază, iar sub conducerea sa a fost restaurată clădirea Sălii Unirii în anul 1993. De asemenea a pus umărul la înființarea câtorva instituții muzeale: Muzeul Pavilionar al Mineritului din Roșia Montană, Muzeul "Avram Iancu" din Câmpeni și Muzeul din Blaj.

Domnul Gheorghe Anghel nu și-a uitat originile, și ca veritabil fiu al satului a contribuit substanțial la editarea monografiei localității în care s-a născut și copilărit. Astfel a văzut lumina tiparului lucrarea semnată alături de Gh. Măhăra și M. Munteanu, *Șard – un sat din "Țara Vinului"*, Ed. Altip, Alba Iulia, 2006.

A susținut în continuare apariția a 25 noi numere ale anuarului *Apulum*, în ale cărui pagini au continuat să publice nume grele ale istoriografiei românești și mondiale.

Domnul Gheorghe Anghel continuă să fie o persoană activă care participă la viața științifică a Muzeului din Alba Iulia, oferind sfaturi utile și pertinente colegilor mai tineri. Vor rămâne în amintirile mele fructuoasele discuții științifice despre diversele aspecte ale vieții romane de la Apulum, dar mai ales cele cu privire la problema "anului 1000" de la Alba Iulia, grupurile Mediaș și Blandiana A, existența unui voievodat la Bălgrad, problema episcopului Hyerotheos șamd. Domnul Gheorghe Anghel, prin personalitatea sa excepțională, se constituie drept o adevărată enciclopedie. N-am să uit discuțiile pe diverse tematici avute în biroul meu sau la bibliotecă, dar și în plimbările noastre din Cetatea Alba Carolina. Țin minte cum mi-a povestit în detaliu procesul de fabricare a vinului spumant, apoi soiurile de struguri care se cultivă în zona sa natală. Domnia sa are un umor debordant, fiind expert în a spune bancuri. Este un om care știe să-și trăiască viața, bucurându-se de tot ceea ce-i oferă mai frumos aceasta.

Cu prilejul lansării acestui număr al anuarului *Apulum* îi urăm sărbătoritului nostru viață lungă, multă sănătate și un sincer La mulți ani!

Radu OTA, Alba Iulia

MUNTELE TEASC. DESPRE SANCTUARE ÎN NATURĂ (II)*

Gheorghe LAZAROVICI
Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu
Cornelia-Magda LAZAROVICI
Institutul de Arheologie Iași
Sorin COLESNIUC
Muzeul de Arheologie Callatis Mangalia
Sote ANGELESKI
Cluj-Napoca

Cuvinte cheie: Muntele Teasc, etnoarheologie, blocuri de piatră, semne, sistem de comunicare, preistorie, surse de materii prime, sanctuar în aer liber, etnoreligie.

Key words: Teasc Mountain, ethnoarcheology, block of stones, signs, communication system, prehistory, raw material sources, open air sanctuary, ethnoreligion.

Așa cum se întâmplă adesea, omul, când observă un obicei, încearcă a-i ghici sensul, interpretând prin cunoștințele sale și prin tradițiile despre loc și sensul lui.

La încheierea expediției din 2005 ne propuneam a rezolva câteva din ideile desprinse din cercetarea sumară, idei din care dezvoltăm și reținem:

- Includerea sitului în lista Monumentelor istorice, a rezervațiilor arheologice și obținerea unui cod RAN.
- Realizarea unui inventar al pietrelor (în curs de desfășurare).
- Localizare cu GPS a pietrelor cu semne (realizat).
- Desenarea și fotografierea la scară a fiecărei pietre cu semne (în curs de desfășurare).
- Realizarea unei baze de date topo și macro-topo-zonală a pietrelor cu semne (în lucru).
- Realizarea unei hărți topografice detaliate și a unui sistem de bornare.
- Măsurarea coordonatelor și orientarea pietrelor nedepasate după axele principale.

* Prima parte a studiului a fost publicată în numărul anterior al anuarului nostru – Apulum LI, 2014.

- Bornarea locului pietrelor aflate în poziții secundare și transportul temporar sau total al celor mici și al celor deosebit de importante pentru protejarea lor (realizat temporar cu borne de lemn).
- Bornarea locului cu table metalice indicatoare despre piesă și borne de beton.
- Orientarea și dispunerea semnelor după una sau două din axe pe coordonate geografice.
- Măsurători fine de câmpuri magnetice și electromagnetice.
- Cercetări și discuții cu astronomii la fața locului privind orientarea spre diferite constelații a pietrelor care au semne ce pot reprezenta constelații sau alte orientări astronomice.

Am considerat necesar a face aceste precizări din experiența acumulată și din greutățile pe care le-am întâmpinat cu alte descoperiri similare.

Pentru încadrările cronologice și culturale analogiile nu ne ajută prea mult, deoarece nu cunoaștem unitățile culturale, iar semnele sunt dispartate de cele mai multe ori. Pentru pietrele cu mai multe semne, analiza este dificilă, deoarece nu avem un control asupra tehnicilor de gravare sau scrijelire, în afara celor datate.

Vom compara totuși acelea care apar mai frecvent, dincolo de nesiguranța analogiei pentru a urmări evoluția în timp.

Au fost incluse în bazele noastre de date despre semne și simboluri semnele cele mai inteligibile, peste 170, unele cu variabilele lor. Mai există unele simboluri care nu au fost incluse, fiind unice. Foarte multe din acestea sunt unicate, deoarece redarea pe piatră este mai dificilă decât cea pe lutul nears.

Mai jos prezentăm analogiile cele mai frecvent întâlnite pentru semnele de pe Muntele Teasc din baza noastră de date. Observăm că cele mai timpurii analogii sunt din neoliticul timpuriu, cultura Starčevo-Criș IV (cele de la Glăvănești Vechi), semne care apar pe o tăbliță de lut, contemporană de altfel cu tăblițele de la Tărtăria din nivel Vinča A, precum și pe o tăbliță de la Karanovo, din aceeași vreme. Urmează apoi cele de la Parța din neoliticul mijlociu, și târziu, din cultura Banatului. Cele mai numeroase sunt din vremea culturii Turdaș și a neoliticului târziu, respectiv Vinča C, vreme la care „*Scrierea dunăreană*” atinge apogeul¹.

¹ Lazarovici, Merlini 2005, p. 205-219.

Fig. 66. Semnul 8a.


Denumirea	Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografie
Ligatura TE simbol	Teasc, Piatra 5		 8a	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 21e.
Fund de vas, cu semne	c. Vinča, Srem	Vinča C	8a	Makkay 1990, 35/XVI.1; Trbuhović, Vasilijević 1983, VIII.
Fund de vas, cu semne	c. Vinča, Srem	Vinča C	8a	Makkay 1990, 35/XVI.1; Trbuhović, Vasilijević 1983, VIII.
Fund de vas, cu semne	c. Vinča, Srem	Vinča C	8a	Makkay 1990, 42/26; Trbuhović, Vasilijević 1983, VIII.
fusaiolă 1	Turdaș	neolitic târziu	8a	Roska 1941; Ursulescu 1998, fig. 26/5.

Fig. 67. Semnul 7g.




Denumirea	Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografie
bărbat 7g	Teasc, Piatra 21		 7g ^{7g}	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 39a.
bărbat 7f	Teasc, Piatra 2		 7f	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 22a.
bărbat 7f	Teasc, Piatra 21		7f	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 39a.
litera f în futark (rune)	Norvegia, rune	medieval	7f	Duwel K., <i>Der Turmbau zu Babel</i> , vol. IIIa, 2003, p. 273.

Fig. 68. Semnul 76a.

Denumirea	Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografia
T	Teasc, Piatra 3		 76a=126	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2010.1, fig. 15.
T	Teasc, Piatra 5		76a	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 18.3e.
T	Teasc, Piatra 5		76a	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 22b fața 4.
T	Teasc, Piatra 6		76a	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 23b.
T	Teasc, Piatra 8		76a	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 25.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 2		76a	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 58		76a	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 7		76a	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 2		126	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Fusaiolă	Fafos 1	neolitic târziu	76a	Gimbutas 1973, 3;b; Makkay 1990, 19/2; Winn 1981, Fafos 1.
Fragment cu semne	Turdaș	neolitic târziu	76a	Roska 1941, fig. 94/19.
Altăraș	Deve Bargan	neolitic târziu	76a	Nikolov V. 1981, 43; Bánffy 1997, 127, 29/2.
Fund de vas, cu semne	Turdaș	neolitic târziu	76a	Roska 1941, fig. 131/31.
Fund de vas, cu semne	Vrșac -At	Vinča C	126	Jovanović 1981, 134; Makkay 1990, 35/IV.8.
Fragment cu semne	Pața	neolitic mijlociu	126	A 2351: Germann 1986.

Idol cu semne sacre	Pața, A2721	neolitic mijlociu	126	Idol plat, A2721.
Tăbliță	Glăvănești Vechi, fața b	neolitic timpuriu	126	Makkay 1990, fig. 18/8a.
Fund de vas, cu semne	c. Vinča, Srem	Vinča C	126	Makkay 1990, 42/22; Trbuhović Vasilijević 1983, pl. VIII.
Fund de vas, cu semne	Gradešnica	neolitic târziu	126	Makkay 1990, 28/14; Nikolov B., Stančeva, 1974, p. 110 și urm.
Fund de vas, cu semne	c. Vinča, Srem	Vinča C	126	Makkay 1990, 42/14.1; Trbuhović Vasilijević 1983, pl. VIII.
Altăraș	Nandru 1b	neolitic târziu	76a	Torma 1879, pl. IV5a-b; Vlassa 1970, p. 19; Makkay 1990, fig. 16/2.
In general	<i>Scierea dunăreană</i>		DS 017.0	Merlini 2009, p. 584.

Fig. 69. Semnul 120c.


Denumirea	Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografia
Gheara, 3-4 linii	Teasc, Piatra 5		 120c 120c	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 18.1a.
Gheara, 3-4 linii	Teasc, Piatra 24		120c	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 43.
Discul negru	Turdaș	neolitic târziu	120c	Roska 1941, fig. 128/18; Vlassa 1970, p. 20, 11; Makkay 1990, fig. 15.5-7.

Fig. 70. Semnul 113f1-113f2.

Tab. 70 Denumirea	Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografia
Cruce cu umbrelă	Teasc, Piatra 9		 113f2 113f2	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 26.


Cruce cu umbrelă	Teasc, Piatra 9		 113f1	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 26.
Tăblița	Tărtăria, tăblița 3, pătrată mare	neolitic mijlociu	113f1	Vlassa 1961; 1963; 1976, fig. 7/3=8/3; Ursulescu 1998, p. 192, fig. 26/11.

Fig. 71. Semnul 113b.



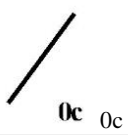
Denumirea	Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografia
semicerc	Teasc, Piatra 35		 113b	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 33a.
Fragment cu semne	Turdaș	neolitic târziu	113b	Roska 1941, fig. 105; Makkay 1990, fig. 11/22.2.
Altăraș	Karanovo I	neolitic mijlociu	113b	Müller - Karpe 1968, fig. 156 A5, kat. 165.
Vas cu semne sacre	Ovčarovo	epoca cuprului	113b	Bonev 1982, 2; Makkay 1990, fig. 26/2.
In general	<i>Scierea dunăreană</i>		DS 013.3	Merlini 2009, p. 584.

Fig. 72. Semnul 111.

Denumirea	Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografia
M cu cruce	Teasc, Piatra 11		 111=89c	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 28.
Casiopeea	Pața	neolitic mijlociu	111	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2001, p. 271-274.
Vas patulater, cu semne	Turdaș 106.2	neolitic târziu	111	Roska 1941, fig. 106/2; Makkay 1990, fig. 11/22.2.
Casiopeea	Vinča	neolitic mijlociu	111	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2001, p. 271-274, fig. 244/3.


Casiopeea	Parța	neolitic mijlociu	111	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2001, p. 271-274, fig. 244/2a, 2b, 4-7, 9.
Casiopeea	Parța	neolitic mijlociu	111	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2001, p. 271-274, fig. 244-247.
Casiopeea	Segvar	neolitic mijlociu	111	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2001, p. 271-274, fig. 245/1.
Tableta	Falkenstein - Scheanzboden	neolitic târziu	111	Makkay, 1990, fig. 19/5.
Casiopeea	Bucovăț	neolitic mijlociu	111	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2001, p. 271-274, 244/1,8;
Casiopeea	Pișcolt	neolitic mijlociu	111	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2001, p. 271-274, 244/10.
In general	<i>Scrierea dunăreană</i>		DS 023.0	Merlini 2009, p. 585.

Fig. 73. Semnul Oc.

Denumirea	Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografia
linie oblică	Teasc, Piatra 3			Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 15.37.
linie oblică	Teasc, Piatra 1		0c	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 11.
linie oblică	Teasc, Piatra 20		0c	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 38.3.
linie oblică	Teasc, Piatra 28		0c	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 47.
linie oblică	Teasc, Piatra 3		0c	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 15.
linie oblică	Teasc, Piatra 14		0c	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 32a2.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 2		0c	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă		0c	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.

	nr. 23			
Idol cu semne	Turdaș 141.14		0c	Roska 1941, fig. 141/14.
Placheta rotundă, registru 2	Karanovo	neolitic mijlociu	0c	Schier 2002, fig. II/8.
Altăraș	Rudna Glava	Vinča C	0c	Jovanović 1982, fig. 27; Bánffy 1997, fig. 32/3.
Altăraș	Rudna Glava	Vinča C	0c	Jovanović 1982, fig. 27; Bánffy 1997, fig. 32/5.
Altăraș	Rudna Glava	Vinča C	0c	Jovanović 1982, fig. 27; Bánffy 1997, fig. 32/3.
In general	<i>Scrierea dunăreană</i>		DS 100	Merlini 2009, p. 589

Fig. 74. Semnul 0.

Denumirea	Localitate	Epoca	Tip GL semn	Bibliografia
linie	Teasc, Piatra 5			Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 21a.
scaun linie	Teasc, Piatra 5		0	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 18.3b.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 44		0	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 6		0	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Idol, cu semne	Turdaș 138/7		0	Roska 1941, fig. 138/7.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 9		0	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă		0	Mândricel, Bortaș 2008,

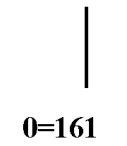
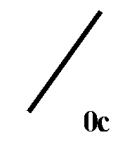
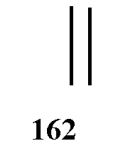
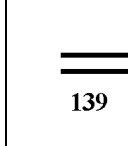
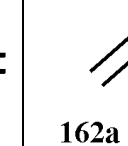
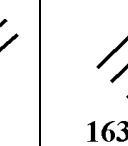
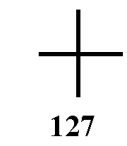

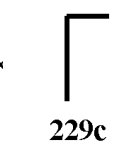
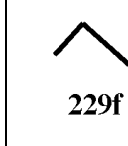
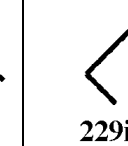
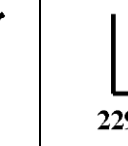

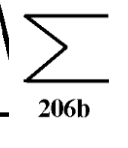
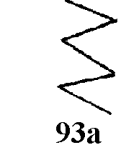
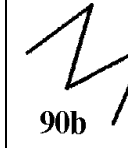
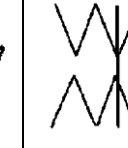
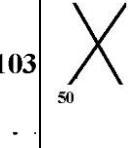

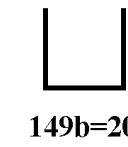
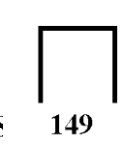
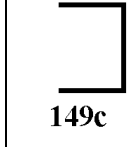
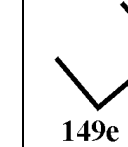
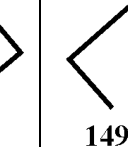
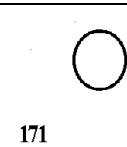
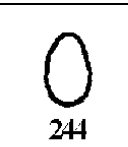

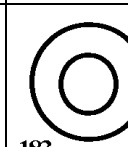
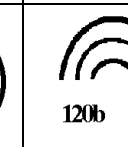
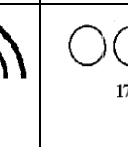
	nr. 32			fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 55		0	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 56		0	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 8		0	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Megalit, Colți	Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 56		0	Mândricel, Bortaș 2008, fig. la p. 183-184.
Vas sacru, cu semne	Cifer, Pacon	epoca cuprului	0	Makkay 1990, fig. 22/7.
Fragment cu semne	Târpești	epoca cuprului	0	Makkay 1990, fig. 37/10.
Fusaiolă	Jela 2	Vinča C	0	Winn 1981, Jela 2.
Altăraș	Brenica	epoca cuprului	0	Nikolov V. 1981, p. 43; Bánffy 1997, p. 127, fig. 29/6.
Fusaiolă	Jela 1b	Vinča C	0	Winn 1981, Jela 1.
Tableta	Sesklo	neolitic mijlociu	0	Makkay 1990, fig. 18/3.
Fusaiolă	Jela 2	Vinča C	0	Winn 1981, Jela 2.
Idol cu semne sacre	Jela 4	Vinča C	0	Winn 1981, Jela 4.
fusaiolă	Jela 1a	Vinča C	0	Winn 1981, Jela 1.
Fund de vas, cu semne	c. Vinča, Srem	Vinča C	0	Makkay 1990, fig. 42/1.1; Trbuhović, Vasiljevici 1983, VIII.

Tableta	Turdaș	neolitic târziu	0	Vlassa 1976, 172-174: Ursulescu 1998, p. 102, fig. 26/7.
---------	--------	-----------------	---	--













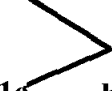
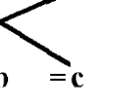

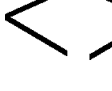







Un alt grup de semne provine de pe altărașele de cult din neolitic și epoca cuprului.

Nu toate acestea sunt incluse în bazele de date. Mai sus am prezentat circa șase, șapte semne, mai multe regăsindu-se în alte studii ale noastre².

Fig. 75. Semne și simboluri de pe altărașele de cult (lămpi) care se regăsesc pe pietrele de la Teasc.

 0=161	 0c	 162	 139	 162a	 163a
 127	 127d	 229c	 229f	 229i	 229
 90	 206b	 93a	 90b	 103	 50
 150a	 149b=208	 149	 149c	 149e	 149f
 171	 244	 113f	 183	 120b	 173

² Lazarovici 2003, p. 85-96, tab. 2, 12 și altele; Lazarovici 2004; Idem, *Data base for spiritual life, signs and symbols*.

 76a=126	 76c	 263c	 85=50a	 129d	
 131	 49b	 29a	 230	 230c	 12
 1a = a	 1c = b	 1b = c	 1a1	 43a	 219
 1 = d	 41	 21	 20 = 33	 16a	 16

Din tabelele publicate de noi în 2003 am selectat cele care apar pe pietrele de pe Muntele Teasc. Dacă pe altare semnele și simbolurile erau legate de invocarea luminii, a lichidului sacru, a focului și căldurii, cele de pe munte sunt de asemenea legate de apa divină, de astre, de lumina soarelui, lunii, stelelor (constelațiile au servit întotdeauna ca mijloc de orientare în timpul nopții). Toate aceste semne țineau de o comunicare vizuală, de un simbolism, de prezența sacralului, de nevoia lui pentru protejarea individuală sau colectivă.

Să nu uităm scrierile recente ale păstorilor de acum, care văzând semnele mai vechi de pe pietre, simbolurile lor, au scris și ei la rândul lor.



Fig. 76. Piatra 5, nume recente de oieri.

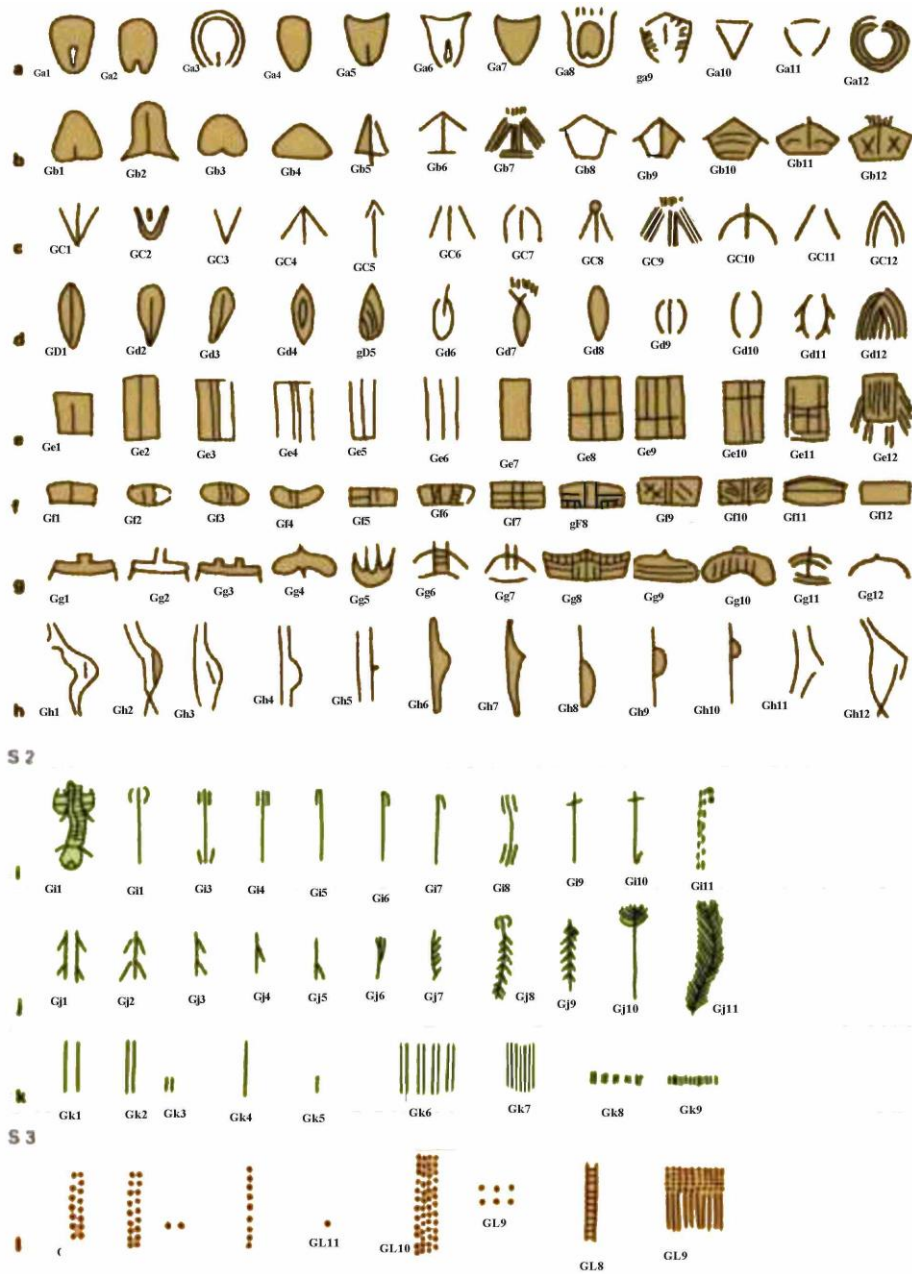


Fig. 77. Tipuri de redare a sexului în arta paleolitică (Apud Leroi-Gourhan 1991).

Desigur, sunt și alte analogii mai îndepărtate, dar ne-am limitat la cele din zonele dunărene. Trebuie totuși să facem și unele apropieri cu semnele paleolitice din peșteri, cu cele de pe stâncile rupestre sau de pe menhiri de peste tot din vestul Europei, dar și din regiunile noastre care sunt mai puțin cercetate.

Există o vastă bibliografie legată de semnele rupestre din peșteri și de pe stânci, mai ales din vestul Europei începând din paleolitic, dar pentru acestea nu avem încă o bază de date. Dar, de exemplu există o sinteză a evoluției simbolurilor din Paleolitic făcută de A. Leroi-Gourhan (**fig. 77**)³. Dacă ar fi să ne referim doar la modul de redare a sexului în arta paleolitică, pentru semnele aflate pe pietrele de pe muntele Teasc avem analogii în tabelul lui A. Leroi-Gourhan prin codurile Gb6, Gb12, Gb1, Gb3-6, Gb10, Gb11, Gd6, Ge8, Gi9, Gh4, Gh6, Gh8, Gh9, Gh12, Gi4-Gi7, Gi9, Gi10, Gj1-Gj5, Gj10, Gk1-Gk5, Gk8, GL9, GL10. Vedem deci că după cele neolitice, cele paleolitice ocupă locul doi ca importanță în semnele de pe pietrele Muntelui Teasc. Așa cum precizăm, nu avem încă o bază de date pentru cele paleolitice, dar suntem convinși că acestea sunt cu mult mai numeroase, dacă doar pentru felul de reprezentare a sexului avem peste 35 de tipuri comune sau aproape.

În regiunile noastre, în Clisura Dunării, la Lepenski Vir, dar și pe malul românesc, la Cuina Turcului, sunt o serie de semne și simboluri realizate pe piatră și os. Ne vom opri în mod special la cele de pe piatră și avem în vedere trei piese de la Lepenski Vir: o stelă de piatră, un altar și o sferă de piatră, toate cu semne și simboluri pe ele.

Stela reprezintă un *Bos primigenius* sau elefant care calcă un om, fiind descoperită în nivel Lepenski Vir Ia⁴. Alături de scenă se pot observa lănci, săgeți (marcaj albastru), dar și semne (marcaj cu roșu), la care se adaugă puncte, tăieturi, fragmente de „Z”, „V”, și altele.

A doua piesă este un altar (adesea asemenea piese sunt decorate cu incizii adânci și largi), care are pe o latură patru semne, toate patru cu analogii pe pietrele de pe Muntele Teasc (Piatra 21, **fig. 39**; Piatra 27, **fig. 46**; Piatra 28, **fig. 48**; Piatra 43, **fig. 62**), unele semne apărând și în „*Scrierea dunăreană*”⁵.

Sfera de la Lepenski Vir are 21 din semne grupate în cinci rânduri.

Marco Merlini le-a desenat, dar numărul de semne este chiar mai mare, deoarece prin unirea unora dintre ele cu liniile meridiene sau paralele apar altele tot mai complicate, realizându-se alte semne.

³ Leroi-Gourhan 1964; Idem 1983.

⁴ Srejić 1969, fig. 75, Loc. 23.

⁵ Merlini 2009, p. 461 și urm.: DS 054.0; DS 071.0; DS 028.0; DS 028.1 ș.a.

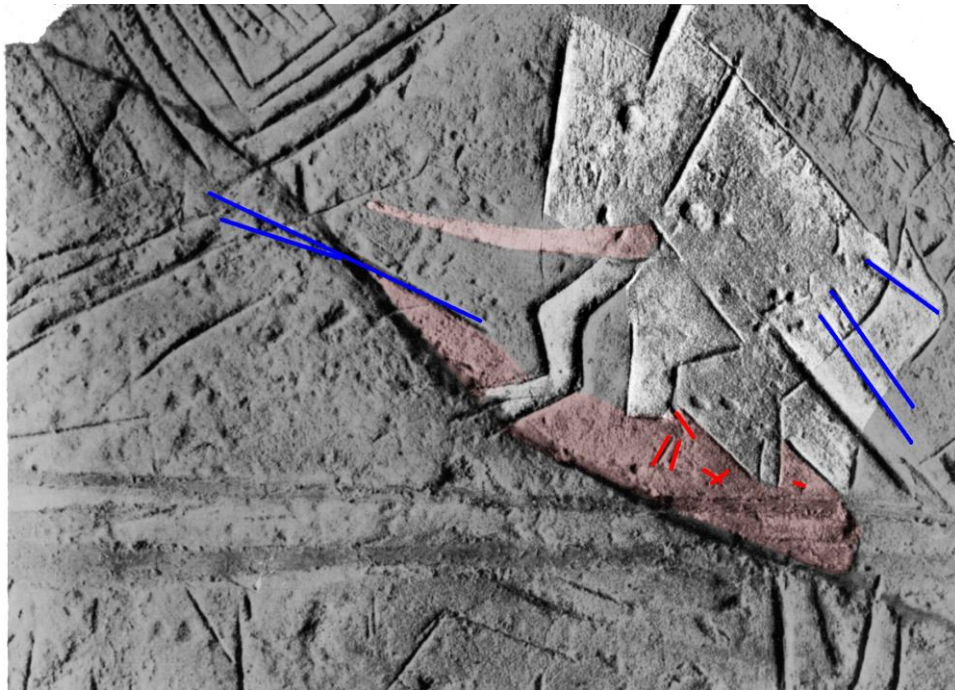


Fig. 78. Lepenski Vir, stela cu scenă de vânătoare.



Fig. 79. Lepenski Vir, muzeul din Vlačka, Serbia (foto Gh. Lazarovici).

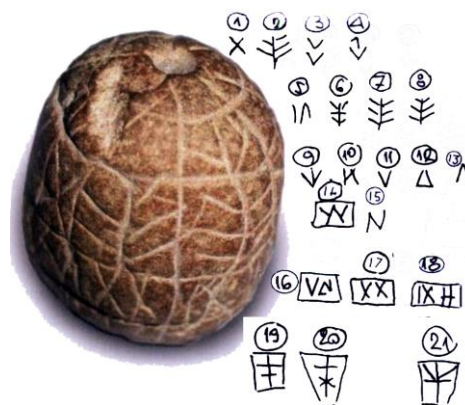



Fig. 80. Lepenski Vir, foto și desene M. Merlini.

Un semn întâlnit frecvent pe altare, vase, funduri de vase, vase de cult, pintadere și idoli este cel în formă de „X”, desigur cu mai multe variante, din care am luat ca exemplu doar una, „tipul 50” în tabelul de mai jos. Acesta are

analogii nu doar în neolitic, ci și în perioade mai târzii, ca de exemplu la Colți (jud. Buzău) pe *Piatra Scrisă* de la *Culmea Broscariului*.

Fig. 81. Semnul 50.

Localitate	Epoca	Tip semn GL	Bibliografia
Teasc, Piatra 13			Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 31a-b; Merlini 2009, p. 457.
Teasc, Piatra 26		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 45; Merlini 2009, p. 457.
Teasc, Piatra 28		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 48; Merlini 2009, p. 457.
Teasc, Piatra 39		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 59a; Merlini 2009, p. 457.
Teasc, Piatra 1		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 11; Merlini 2009, p. 457.
Teasc, Piatra 12		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 31a; Merlini 2009, p. 457.
Teasc, Piatra 15		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 18.3m; Merlini 2009, p. 457.
Teasc, Piatra 1		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 11; Merlini 2009, p. 457.
Teasc, Piatra 13		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 31a-b; Merlini 2009, p. 457.
Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 16		50	Mândricel, Bortaș 2008, p. 183-184, fig. la.
Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 17		50	Mândricel, Bortaș 2008, p. 183-184, fig.
Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 18		50	Mândricel, Bortaș 2008, p. 183-184, fig. la.
Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 27		50	Mândricel, Bortaș 2008, p. 183-184, fig. la.
Colți, Culmea		50	Mândricel, Bortaș 2008, p.

Broscariului Piatra Scrisă nr. 42			183-184, fig. la.
Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 46		50	Mândricel, Bortaș 2008, p. 183-184, fig. la.
Colți, Culmea Broscariului Piatra Scrisă nr. 49		50	Mândricel, Bortaș 2008, p. 183-184, fig. la.
Teasc, Piatra 12		50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2011, fig. 31a; Merlini 2009, p. 457.
Târpești	eneolitic	50	Makkay 1990, fig. 37/10.
Csapojevka	eneolitic târziu	50	Makkay 1990, fig. 37/9.
Karanovo	Karanovo	50	Schier 2002, fig. II/8.
Turdaș	neolitic	50	Roska M. 1941, fig. 131/44, 46.
Turdaș 138.1	neolitic	50	Roska M. 1941, fig. 138/1.
Turdaș	neolitic	50	Roska 1941, 128/18; Vlassa 1970, 20, 11; Makkay 1990, fig. 15.5-7.
Gradeșnica	neolitic	50	Makkay 1990, fig. 29/5; Nikolov B., Stančeva R., 1974, p. 110 și urm.
Parța P40	neolitic	50	Lazarovici Gh. <i>et alii</i> 2001, vol. I.2, fig. 6/3.
c. Vinča, Srem	neolitic	50	Makkay 1990, fig. 42/3.1; Trbuhović, Vasiljevici 1983, pl. VIII.
c. Vinča, Srem	neolitic	50	Makkay 1990, fig. 42/24; Trbuhović, Vasiljevici 1983, pl. VIII.
Turdaș	neolitic	50	Roska M. 1941, fig. 136/7.
Turdaș	neolitic	50	Roska M. 1941, fig. 141/6; Makkay 1990, fig. 11/22.2.
Svetozarevo	neolitic	50	Winn 1981, Svetozarevo1.
Tangâru	neolitic târziu	50	Marinescu-Bâlcu apud Ursulescu 1998, p. 103, fig. 27/3.
Liniar, Stichband	neolitic târziu	50	Kaufmann 1976, apud Makkay 1990, fig. 21/j.
Liniar Stichband	neolitic târziu	50	Kaufmann 1976, 15: apud Makkay 1990, fig. 24/s.
Vrșac -At	Vinča C	50	Jovanović 1981, p. 134;

			Makkay 1990, fig. 35/I.3, 5, 6, 10, 11, 27, 34, 38.
Vrșac -At	Vinča C	50	Jovanović 1981, p. 134; Makkay 1990, fig. 35/I.28.

Dorim să precizăm că dacă extindem investigația în spațiu și timp, unele semne de pe pietre se regăsesc în arta rupestră din paleolitic, mezolitic, neolitic, din Spania până în Siberia, dar și pe alte continente, ca mijloace de comunicare vizuale prin simboluri și semne.

Unele se leagă de măsurarea timpului, altele de orientare. De asemenea multe semne se regăsesc în mai toate alfabetele, de la „*Scrierea dunăreană*”, la cele Proto sumeriene, până în Liniarul B, dar și mai departe în timp, în alfabetele romane, grecești, glagolitic, în rune și altele⁶.

Un alt grup de semne sunt linii din puncte care țin de redarea unor figuri sau „litere” (fig. 21, 22a, 22d, 35, 38 ș.a. pe care nu le-am marcat), la fel modelul din fig. 60, care formează linii (Piatra 3, fig. 15d; Piatra 5, fig. 18a1, b1, 20 fața superioară, 21 fața 1 a-c, fig. 22a; Piatra 17, fig. 35; Piatra 24, fig. 43; Piatra 28, fig. 47).

În regiunile noastre redarea unor constelații pe obiecte arheologice apare foarte de timpuriu, din Paleoliticul Superior, la Cosăuți. Pe o spatulă de os pe una din fețe este redată Marea Mamă doar până la bust având sânii realizați în maniera Venus - urilor paleolitice⁷. Capul și părul sunt realizate prin incizii. Din unele detalii se pot observa ochii și gura, deasupra apare Soarele sau Luna, iar mai sus simbolul constelației Cassiopeia tăiată de două incizii fine.

Mai sesizăm lângă umărul stâng unele semne; poate fi redarea unui copil sau o criptogramă, cum de altfel avem numeroase pe pietrele de pe Teasc. Felul de redare a sânilor ne amintește de zisele „steaguri” de pe Piatra 3 (fig. 5, nr. 30-32, 15c).

Tot la Cosăuți apar două pietre de gresie pe care sunt gravate unele semne „Y, „V”, linii și altele, care se reîntâlnesc pe multe dintre pietre (vezi mai sus analogiile).

⁶ *** *Der Turmbau zu Babel*, 2003, vol. III; Merlini 2009.

⁷ Borziac, Zagaievski 1993; Röder 1996; W. Antl-Weiser 2008, p. 135 și urm.

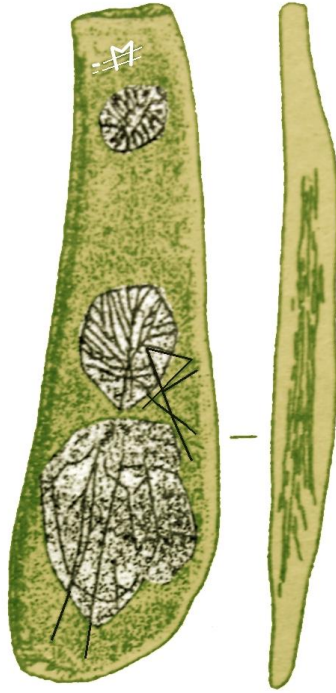


Fig. 82. Cosăuți, Paleolitic superior, gravuri pe os, după I. Borziac.

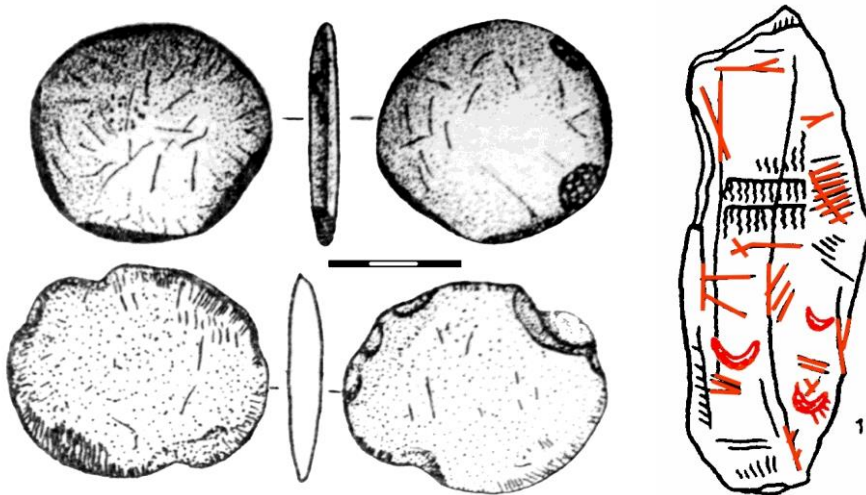


Fig. 83. Cosăuți, Paleolitic superior, gravuri pe piatră, după I. Borziac.

Fig. 84. Bielorusia, după A. Golan.

Tot din paleoliticul superior amintim un bloc de piatră din Bielorusia, publicat de Ariel Golan⁸, pe care sunt cca. 20 de semne, peste 10 din acestea se regăsesc pe pietrele de la Teasc. Regăsim aici variante ale simbolurilor astrale ale Soarelui și Lunii.

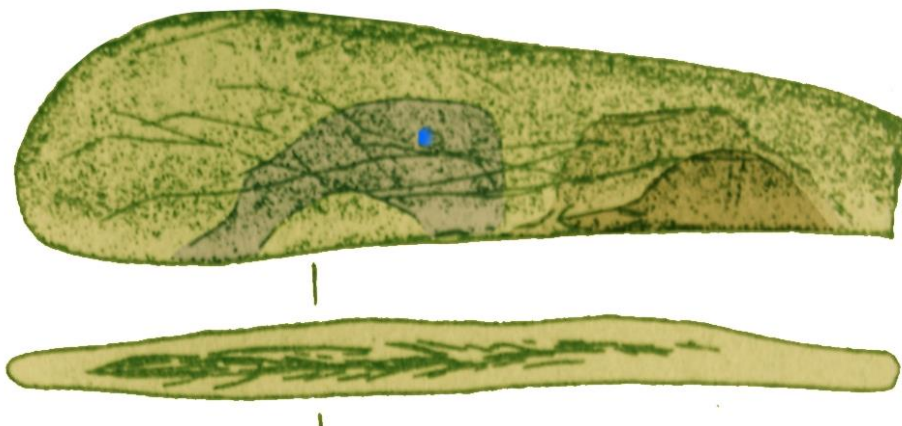


Fig. 82b. Cosăuți, paleolitic superior, gravuri pe os, după I. Borziac.

Privind desenele de pe Teasc (animale, păsări) observăm că și acestea se regăsesc în arta paleolitică din zonele noastre: de exemplu la Cosăuți apare pe spatula sus amintită o familie de elefanți/mamuți, după opinia noastră.



Fig. 84b. Macao, Portugalia (foto Gh. Lazarovici).

⁸ Golan 2003, p. 26, fig. 9 și bibl. 979, p. 563.

Uneori aceste puncte redau constelații cum este Ursa Mică, Ursa Mare (mai sus **fig. 21b**) sau alte constelații, dar aceste „puncte” trebuie analizate și de astronomi. În Portugalia, la Macao (**fig. 76**), pe valea râului este redată în aceeași tehnică o pasăre. Asupra păsărilor realizate din două linii paralele a insistat și Șt. Kovács (**fig. 4 și altele**). Trebuie făcute analize detaliate și desene precise.

Desigur sunt încă multe de spus și analizat, inclusiv opiniile lansate anterior cu privire la existența „runelor” pe Muntele Teasc. Toate acestea necesită însă analize detaliate. Nu este exclusă o asemenea posibilitate, dar credem că problema trebuie reluată și analizată mai profund. Am expus mai sus opiniile lui Șt. Kovács și Gheza Bakó (ca și tabelele sale comparative, **fig. 7**), precum și alte opinii.

Mai există o serie de semne pe care am ocolit să le comentăm: este vorba de inciziile late, aparent fără sens pentru noi. Unele le-am pus pe seama intervențiilor moderne (Piatra 35, **fig. 56**), altele însă pot avea anumite sensuri care acum ne scapă. Am mai întâlnit asemenea situații pe care le-am analizat mai jos în alt studiu⁹.

O altă grupă de semne reprezintă animalele stilizate. În “*Scrierea dunăreană*” avem cele mai multe analogii pentru ele, mai ales în descoperirile de la Turdaș¹⁰.

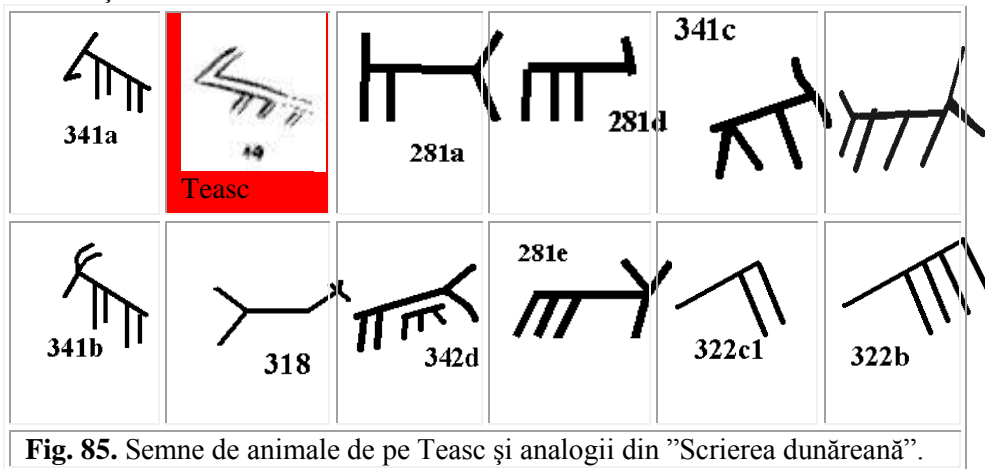


Fig. 85. Semne de animale de pe Teasc și analogii din “Scrierea dunăreană”.

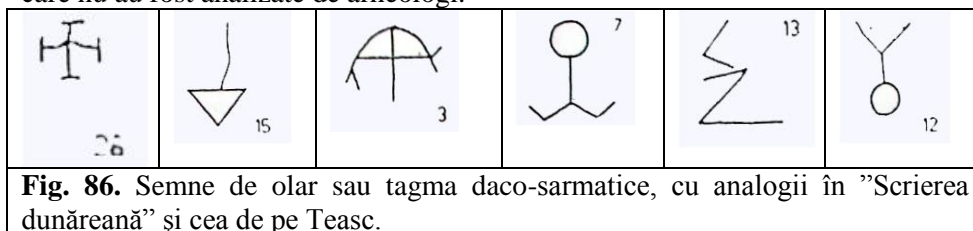
Muntele este exploatat pentru resursele sale minerale, pentru posibilitățile de păstorit, vânat și cules, posibilități bine înțelese la sfârșitul epocii cuprului, în vremea culturii Coțofeni, când avem primele locuiri sezoniere

⁹ Lazarovici *et alii* 2011, fig. 7-8.

¹⁰ Maxim *et alii* 2009, p. 152-153.

la peste 1200 m și chiar un atelier de prelucrare a cuprului¹¹. În Epoca Bronzului sunt exploatări de suprafață și pe coastă în munți.

În epoca dacică în munți sunt temple, sanctuare, altare, fortificații. Pe multe vase sunt semne de olari, apar acele tamga, de origine daco-sarmatică¹², din care unele se regăsesc sub diferite forme în semnele de pe Teasc. Între ele găsim nelipsitul „L” și „Z” (cod 229k, 229i). Reîntâlnim semnul de arc cu săgeată ca la Tărtăria (fig. 86/3 și mai sus fig. 70), precum și variante din „*Scrierea dunăreană*” (codurile 153 și 153m, 127i, 131, plus variantele semnelor Y), fără a mai vorbi de alte scrieri cum este celto-iberica și altele. Trebuie să avem în vedere și arta rupestră și cea megalitică, în bună parte necunoscute sau care nu au fost analizate de arheologi.



Nu a fost în intenția noastră să complicăm lucrurile inutil, ci mai degrabă de a atrage atenția asupra complexității comunicării sau „scrierii” de pe pietre. Din aceste motive credem că studiile trebuie continuate, trebuie analizate toate datele, mai ales că în momentul de față muntele prin complexitatea lui, dar și prin locuirile sezoniere, este prea puțin cunoscut la noi. Nu avem încă o școală de arheologie montană, iar expedițiile la munte, pe trecători începute cu John Nandriș ne-au lărgit orizontul de cunoaștere și metodele de cercetare. Trebuie adâncite studiile și asupra păstoritului, a semnelor, a răboajelor utilizate, ce ascund încă multe mistere.

CE ESTE PE MUNTELE TEASC ?

Un răspuns definitiv nu putem da în acest moment, deoarece cercetarea nu este încheiată, suntem abia la început. Ar trebui analizate opiniile și analogiile privind „runele”¹³. Se știe că lansarea unei ipoteze, chiar dacă este îndrăzneată, trebuie demonstrată.

Opinia noastră este că ne aflăm în fața unui loc sacru, date fiind numeroasele pietre descoperite, semnele de pe ele, perioada lungă în care se

¹¹ În cercetările de etno-arheologie româno-engleze la Piatra Ilișovii, com. Cornea, Caraș-Severin: Maxim, Bagotski 1993, p. 65-74; Lazarovici, Lazarovici 2007, p. 310-322.

¹² Beldiman 1990, p. 139-151, fig. 1.

¹³ Runele s-au născut din scrierea greacă la germani în sec. II d. Ch.; tot din greacă se desprind semnele chirilice și apoi glagolitice: *Der Turmbau zu Babel*, 2003, p. 162-163.

gravează cu semne... cu alte cuvinte se transmit mesaje, se „scrie”. Este o posibilitate de comunicare vizuală și un simbolism cultural, cum subliniau Joan Marler și Harald Haarmann¹⁴, deși aceștia se ocupau de comunicarea și simbolismul primilor agricultori. Muntele este însă exploatat, bogățiile sale valorificate încă de către vânătorii paleolitici. Bogăția surselor de opal din zonă și a muntelui ne determină să considerăm că pe Teasc manifestările încep încă din paleolitic.

Din primele texte scrise din lume avem informații că existau divinități ale „scrisului și învățării” Nisaba în Mesopotamia, în Egipt scrisul era considerat talent divin, iar despre hieroglifele egiptene se susținea că sunt copiii zeului Toth¹⁵. Caracterul sacru al scrisului pentru “*Scrierea dunăreană*” rezultă și din frecvența mare pe obiectele de cult¹⁶.

În momentul de față nu avem posibilitatea de a data decât unele din semnele de pe blocurile descoperite pe Muntele Teasc. Dar este evident că sunt ilustrate mai multe perioade istorice în care comunități umane au păstrat obiceiul, dorințele, nevoia de a comunica, de a transmite idei, invocări prin intermediul semnelor și simbolurilor.

Muntele Teasc în opinia noastră este un sanctuar preistoric. Nu sunt urme de locuire pe munte, de altfel la 1350 m este greu de viețuit în afara sezonului cald. Este un loc în care au avut loc inițieri, procesiuni și multe altele legate de sacru. Nu este exclus ca mai târziu, în perioadele istorice, observând semnele și simbolurile de pe pietre, locuitorii sezonieri ai muntelui să continue să lase mesaje sau invocări către divinitate.

După Jean Chevalier și Alain Gheerbrand¹⁷ pădurea este considerată ca loc al secretelor. Și tot de la ei, după *Philon* „*intrarea în sanctuar înseamnă pătrunderea misterelor divine*”. Așadar poiana din Muntele Teasc și Pădurea, locuri unde se găsesc pietrele, după numărul mare al pietrelor cu semne este un sanctuar.

Nu putem să nu enumerăm câteva analogii etnografice pentru unele semne, cel mai cunoscut fiind rozeta cu șase brațe făcută cu compasul (Piatra 33, **fig. 53** de la Stâna lui Gruetu) prin unghiurile razei¹⁸. Acestea și multe altele sunt cu miile în arta populară românească. Trebuie să ținem cont și de ele, dar acestea ar trebui investigate de colegii noștri etnografi care cercetează zona.

¹⁴ Haarmann, Marler 2008, p. 3 și urm.

¹⁵ *Ibidem*, p. 4-5.

¹⁶ Gh. Lazarovici, *Data base for spiritual life, signs and symbols*, p. 73, tab. 1a, 1b și urm. din anexa II.

¹⁷ Chevalier, Gheerbrand 1995, p. 188-189, *loc al secretelor; Pădurea*, p. 35-36.

¹⁸ Petrescu, Stoica 1981 - pe lăzi de zestre, grinzi de casă, speteze de scaun sau pat, droscuțe pentru țuică și multe altele cu miile în muzeele etnografice și mai multe în arta lemnului de la noi.

THE TEASC MOUNTAIN. ABOUT SANCTUARIES IN THE NATURE (II)

ABSTRACT

In this article we have presented the result of the three years of research (2005, 2009 and 2010) on Teasc Mountain, located close to Borsec in Harghita County. Teasc Mountain is a flatten high, favorable for alpine pasture, that make connection by paths to Moldova. In the same time is a very good place for oversee the surroundings, there for we believed it was used by Paleolithic communities to fallow the wild animal herd for hunting. The area is well known even before the First World War, while here have been discovered several stones with signs and symbols related with Szeklers origin. Some stones have been removed from their initial places into Gheorghieni Museum. Earlier the analyze of these stones was made by Șt. Kovács (1914) and G. Bakó (1962).

We have investigated the mountain by ethno-archeological point of view (folds, abodes, streams); with this occasion have been discovered areas with opal as raw material, different artefacts related with Prehistory or later, as well as 43 stones with signs and symbols. The stones have been put on the map with GPS (**fig. 1**), starting from the sketch made by Șt. Kovács. We have made different photos and drawings for the signs and symbols, or some correction for those already published. Afterwards we have introduced these in our database. Statistical analysis prove (**Figs. 66-74, 81**) that many signs and symbols discovered on the stones located in Teasc Mountain present analogies with similar representations of Neolithic, Copper Age (displayed by *Danubian Script* especially on cult objects) or later ones. Some of signs and symbols have too analogies with the Paleolithic representations (A. Leroi-Gourhan) or they show astral constellations.

Mountain is a sacral place in many civilizations. So many stones with signs and symbols discovered on the Teasc Mountain indicate in our opinion the place of a prehistoric sanctuary. The signs and symbols prove a system of communication used a long period of time, including prehistory. Traditions related with the mountain, the local legends maybe inspired the modern or actual Sheppard's to let their own proof of passing through the area (modern or actual inscriptions).

LIST OF FIGURES

- Fig. 66. Sign 8a.
- Fig. 67. Sign 7g-7f.
- Fig. 68. Sign 76a.
- Fig. 69. Sign 120c.
- Fig. 70. Sign 113 f1 -113 f2.
- Fig. 71. Sign 113b.
- Fig. 72. Sign 111.
- Fig. 73. Sign 0c.
- Fig. 74. Sign 0.

- Fig. 75. Signs.
Fig. 76. Stone 5, recent names of Shepard's.
Fig. 77. Types of sex rendering in Paleolithic art, after Leroi-Gourhan 1991.
Fig. 78. Lepenski Vir, stella with the hunting scene.
Fig. 79. Lepenski Vir, Vlaška Museum, Serbia (photo by Gh. Lazarovici).
Fig. 80. Lepenski Vir, photos and drawings by M. Merlini.
Fig. 81. Sign 50.
Fig. 82. Cosăuți, Upper Paleolithic, engravings on bone, after I. Borziac.
Fig. 83. Cosăuți, Upper Paleolithic, engravings on stone, after I. Borziac.
Fig. 84. Byelorussia, after A. Golan 2003.
Fig. 82b. Cosăuți, Upper Paleolithic, engravings on bone, after I. Borziac.
Fig. 84b. Macao, Portugal (photo by Gh. Lazarovici).
Fig. 85. Signs of animals on Teasc and analogies in the "Danubian Script".
Fig. 86. Signs of potters or daco-sarmatic Tagma, with analogies in the "Danubian Script" and on Teasc.

Abrevieri bibliografice:

- Antl-Weiser 2008
- W. Antl-Weiser, *Die Venus von Willendorf, ihre Zeit und die Geschichte(n) um ihre Auffindung*, Ed. Naturhistorischen Museums – Prehistorischen Abteilung, 1, Wien, 2008.
- Bánffy 1997
- E. Bánffy, *Cult objects of the Lengyel culture. Connections and interpretation*. Archaeolingua SM, Budapest, 1997.
- *** Bildatlas 1991
- *Der Grosse Bildatlas der Archäologie*, cuv. înainte Michael Wood, München, 1991.
- *** *Der Turmbau zu Babel 2003*
- *Der Turmbau zu Babel. Ursprung und Vielfalt von Sprache und Schrift*, Ed. Wielfried Seipel, Graz, 2003.
- Beldiman 1990
- C. Beldiman, "Tamga type signs from Preroman Dacia", *Thraco-Dacica*, 11, 1990, p. 139-151.
- Borziac, Zagaievski 1993
- I. Borziac, Al. Zagaievski, "Cele mai vechi file din istoria satului Cosăuți", *Tyragetia*, III, 1993.
- Düwel 2003
- Kl. Düwel, *Der Turmbau zu Babel*, vol. IIIa, Ed. Wielfried Seipel, Graz, 2003.
- Germann 1986
- K. Germann, *Archäologische Bekentnis*, 1986, ms.
- Gimbutas 1973
- M. Gimbutas, *Old Europe: c. 7000 – 3500 BC. The Earliest European civilizations before the infiltration of the Indo-European peopels*, în *Journal of Indo-European Studies*, I, no. 1, 1973, p. 1-23.
- Golan 2003
- A. Golan, *Prehistoric Religion, Mythology. Symbolism*, Jerusalem, 2003.

- Jovanović 1981 - B. Jovanović, în *Vinča u praistoriji i srednjem veku*, Beograd, 1981.
- Jovanović 1982 - B. Jovanović, *Rudna Glava. Najstarije Rudarstvo Bakra na Centralnom Balkanu*, Bor-Beograd, 1982.
- Lazarovici Gh. *et alii* 2001
- Gh. Lazarovici, Fl. Drașovean, Z. Maxim, *Parța. Monografie arheologică*, Vol. 1.1; Vol. 1.2, Ed. "Waldpress", BHAB, 12, 2001.
- Lazarovici Gh. *et alii* 2005
- Gh. Lazarovici, S. Angeleski, D. Marc, *Sanctuare naturale la Borsec –Teasc. 2005. Proiect de Etno-religie*, m.s. inedit.
- Lazarovici, Merlini 2005
- Gh. Lazarovici, M. Merlini, "New archaeological data referring to Tărtăria tablets", *Documenta Praehistorica*, XXXII, (Papers of the International Neolithic Seminar-Symbols and Symbolism, 5-10 noiembrie 2004), Ljubljana, 2005, p. 205-219.
- Lazarovici Gh. *et alii* 2011
- Gh. Lazarovici, I. C. Pop, C.-M. Lazarovici, S. Angeleski, "Megalite în Carpații Răsăriteni. Căi spre sanctuarele din natură și urmele unor vechi așezări. Studiu de etno-arheologie și etno-religie", *ArhMold*, 34, 2011.
- Lazarovici 2003 - C.-M. Lazarovici, *Pre-Writing Signs on Neo-Eneolithic Altars*, în *Early Symbolic System for Communication in Southeast Europe*, ed. L. Nikolova, BAR International Series 1139, Oxford 2003, Vol. I, p. 85-96.
- Lazarovici 2004 - Gh. Lazarovici, "Simboluri sacre pe obiectele de cult. Semnificații", *Festschrift für Florin Medeleț zum 60. Geburtstag*, Timișoara, 2004, p. 17-59.
- Lazarovici, Lazarovici 2007
- C.-M. Lazarovici, Gh. Lazarovici, *Arhitectura Neoliticului și Epocii Cuprului în România, II. Epoca Cuprului*, ed. V. Spinei, V. Mihăilescu-Bîrliba, Ed. Trinitas, Iași, 2007.
- Leroi-Gourhan 1964
- A. Leroi-Gourhan, *Les religions de la préhistoire*, Paris, 1964.
- Leroi-Gourhan 1983
- A. Leroi-Gourhan, *Gestul și cuvântul*, București, 1983.
- Makkay 1990 - J. Makkay, *Tartariai leletek*, Ed. Akademiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Maxim, Bagotski 1993
- Z. Maxim, Cl. Bagotski, "L'Habitation Coțofeni de Piatra Ilișovii", *Banatica*, 12, I, 1993, p. 65-74.
- Maxim *et alii* 2009
- Z. Maxim, Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, M. Merlini, "Catalogue of signs", *The Danube script in the light of Turdaș and*

- Tărtăria discoveries. Exhibition catalogue*, eds. Z. Maxim, J. Marler, V. Crișan, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009, p. 152-153.
- Mândricel, Bortaș 2008
- I. Mândricel, V. Bortaș, *Vestigii rupestre și alte locuri magice din Munții Buzăului*, Ed. Victor B. Victor (V. Bortaș), București, 2008.
- Merlini 2007
- M. Merlini, "Did Trypillya, Precucuteni and Cucuteni cultures develop a script? Did a form of Literacy develop in Neolithic times in Southeastern Europe?""", M. Videiko, S. Kot (eds.), *Tripils'ka Cultura. Poshyki, Vidkryttia, Svitovyi, Kontekst*, Spadschyna, Kyiv, 2007, p. 113-136.
- Merlini 2009
- M. Merlini, *An Inquiry into the Danube Script*, BiblBrukenthal, XXXIII, Sibiu, 2009.
- Müller-Karpe 1968
- H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte, I*, München 1968.
- Nikolov, Stančeva 1974
- B. Nikolov, R. Stančeva, *Gradešnica*, Sofia – Press, 1974.
- Nikolov 1981
- V. Nikolov, "Aspekti na religiozno-mitologicnata sistema prez ranija neolit", *Izkustvo*, 9-10, 1981, p. 67-70.
- Petrescu, Stoica 1981
- P. Petrescu, G. Stoica, *Arta populară românească*, Ed. Meridiane, București, 1981.
- RepHarghita 2000
- V. Cavruc, M. Bărbulescu, E. Chirilă, I. H. Crișan, V. Crișan, V. Vasiliev, *Repertoriul arheologic al județului Harghita, Seria Monografii Arheologice*, 2, 2000, Sfântu Gheorghe.
- Röder 1996
- B. Röder, *Göttinnen Dämmerung. Das Matriarchat aus archaeologischer Sicht*, München, 1996.
- Roska 1941
- M. Roska, *Die Sammlung Zsofia von Torma*, Cluj, 1941.
- Schier 2002
- W. Schier, "Vorschiftliche Zeichensysteme im Neolithikum Südosteuropas (6.-5. Jt. V. Chr.)", *Schrift, Sprache, Bild Klang. Entwicklungs Stufen, der Schrift von der Antiquae bis in die Neuzeit*, Ed. Martin von Wagner Museum der Universität Würzburg, 2002, S. 24-30.
- Srejović 1969
- D. Srejović, *Lepenski Vir*, Beograd, 1969.
- Torma 1879
- Zsofia v. Torma, "Gestaltungs-und Entwicklungsgeschichte der Religion", *Etnographische Analogien*, Jena, 1879.
- Trbuhović, Vasiljević 1983
- V. Trbuhović, M. Vasiljević, *Najstarije zemljorodničke kulture u Podrinu*, Sabac, 1983.
- Ursulescu 1998
- N. Ursulescu, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Iași, 1998.
- Vlassa 1963
- N. Vlassa, "Chronology of the Neolithic in Transylvania in the Light of the Tărtăria Settlement's Stratigraphy", *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 485-494.

- Vlassa 1970 - N. Vlassa, "Kulturelle Beziehungen des Neolithikums Siebenbürgens zum Vorderen Orient", *ActaMN*, VII, 1970, p. 3-39.
- Vlassa 1971 - N. Vlassa, "Contribuții la problema racordării cronologiei relative a neoliticului Transilvaniei la cronologia absolută a Orientului Apropiat (Partea a II-a)", *Apulum*, IX, 1971, p. 21-63.
- Vlassa 1976 - N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei. Studii, articole, note*, *BMNapocensis*, Cluj-Napoca, 1976.
- Winn 1981 - S. M. M. Winn, *Pre-Writing in south-eastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture, cca. 4000 BC*, Calgary, 1981.